

JUST BÉLA :

„MODERN FRANCIA LIRA”

Modern

Érdeemes lenne egyszer meghatározni a *modern* fogalmát és ismertető jegyeit, ha ugyan ez egyáltalában lehetséges. A modernség kritériumai állandóan váltakoznak, bővülnek, s ezért magát a fogalmat is szinte lehetetlen meghatározni. „Modern az, ami nem régi.” De hiszen akkor Benoit, Maugham vagy Zilahy Lajos épügy modern, mint Giraudoux, Joce vagy Babits Mihály, pedig a két kortárs csoport között mérhetetlenül nagyobb a különbség, mint az utóbbiak, s mondjuk a Baudelaire, Emily Brontë, Arany János hármass között, bár két-három generáció választja el őket egymástól. Az időleg régi még lehet nagyon is modern: gondoljunk Racine-ra vagy Csokonaira; s viszont rengeteg kortárs-író él közöttünk, akikre sehogyan sem illik a *mai* vagy *modern* jelző.

Azt hiszem közel járok az igazsághoz, ha azt állítom, hogy a *modern*, *modernség* fogalmának legjellemzőbb ismertetőjegye egy negatívum: a művészi alkotás halhatatlanságának és tökéletességének tagadása. A *modern* szó bizonyos mértékig magában foglalja az irodalmi mű mulandóságának elismerését. S valóban: nem volt kor, amikor annyi új műfajjal kísérleteztek volna, mint ma; amikor az irodalmat úgy tekintették, mint egy kísérleti eszközt, melyet az ember tetszése szerint alakíthat és tökéletesíthet. A világtól elzárt és a létezésből mintegy elkülönített Proust, aki a mai kornak csodálatosan világos lelkiismerete, így ír a *Megtalált Időben* az alkotásról: „Az író műve olyan mint valami optikai műszer, melyet az olvasónak nyújt, hogy lehetővé tegye számára meglátni azt, amit a mű nélkül talán sohasem vett volna észre.” Szerinte, az író feladata az, hogy felfedje a valóság egyik lapját, melyet a közönséges ember nem lát meg. Sok merészségre és körültekintésre van szükség ahhoz, hogy valaki meglássa azt, amit mások nem akartak meglátni előtte. Az irodalomnak tehát az a feladata, hogy hozzásegítsen annak a valóságnak tökéletes megismeréséhez, melynek csak egyes részeit ismerjük, és azokat is csak homályosan. De ha a művésznek és a műnek ez a feladata, ebből következik az is, hogy minden művészi alkotás lényegénél fogva tökéletlen s az író nem is törekszik a tökéletes megvalósítására.

A modern irodalom második lényeges ismertetőjegye: a régi statikus felfogás helyébe dinamikus lépett; másszóval, a mozdulatlan mozgás váltotta fel. A művészi alkotás nem tökéletesen meghatározott, tiszta körvonalú tárgy, melyet a

szemlélőd nyugodtan áttekinthet, hanem olyan, mint a folyton kanyargó és változó folyó. Valamikor a műalkotásnak megvoltak a törvényei: egy regényt, verset vagy színdarabot úgy építették fel, mint egy házat, és az összes művészet az építészet technikáját követte. Ma az irodalom — és általában a művészetek — a zenétől kölcsönzik formájukat és eszményüket, a zenétől, ettől a jellegzetesen fluid dologtól, mely az időben szerteágazó gondolat folyondárjait követi.

A *modern*-nel kapcsolatos gondolatok régen foglalkoztattak; Rónay György műfordításai, a „Modern francia líra” címmel megjelent csaknem száz vers, jó alkalom arra, hogy ezeknek a gondolatoknak egyikét-másikat lerögzítsem a bizonyítékokkal együtt. Sajnálom a kötetben egy Apollinaire vers hiányát, melyben ez a modern „kubista” költő bocsánatot kér olvasóitól: „Mi, mai költők, nem vagyunk ellenségteitek; a nagy kalandot keressük mindenütt, egy különös világ gazdáit akarjuk nektek megmutatni; néha érthetetlenek vagyunk, de ez nem a mi hibánk, a tárgyak nehezen mutatják meg igazi arcukat...” A kötetben közölt tizenhat Apollinaire-vers teljes képet ad nemcsak erről a görögyszármazású s mégis teljesen francia lírikusról, aki végigharcolta a világháborút s a harctéren szerzett betegségben halt meg 1918-ban, hanem a modern francia líráról is, melynek kimagaslóan első s egyben legértékesebb alakja. Baudelaire meghatározása: „Le génie, c'est créer un poncif” (*Lángész az, aki sémát teremt*), kétségtelenül helyes, ha Apollinaire-re alkalmazzuk. A modern líra — látszólag könnyen utánozható s mégis utánozhatatlan — belső technikája: a szeszélyes gondolat- és érzés-kapcsolat, a leegyszerűsített s ugyanakkor raffináltan kifejező forma, a metaforák és szimbólumok feloldása, melyből a legszebb mágikus sorok születnek, Apollinaire-nél nyer először és a legőszönösebb (tehát legtökéletesebb) módon alkalmazást:

*A vak ringatja szép fiát
Borjával üdő ballag át
S a törpe arca elborul most
Látva Arlekin trismégistost* (Alkonyat)

Azt állíthatom, a modern költő nem akar halhatatlant és tökéleteset alkotni. A kötet valóban *modern* lírikusai fontosabbnak tartják pillanatnyi hangulatuk kivetítését (Carco, Jammes, Larbaud, Éluouard) a nagy élmények megrögzítésénél; az alakuló, féligkész vagy örökké befejezetlenül maradó dolgok és érzések antennái akarnak lenni (Supervielle, Romains, Jouve), s teljesen érzéketlenek az olyan témák iránt, melyek egy századdal ezelőtt a líra alaposságát képezték. Tematológiaiilag jellemző a modern lírára s elsősorban a mai francia lírára, hogy irtózik minden „fenkölt,” „magasztos” tárgytól, illetőleg a klasszikus érzéseket igyekszik a legegyszerűbb, legcsendesebb hangon kifejezni. A modern költő idegen-

kedik minden ünnepléstől: ezért gyakran hívja segítségül a humort, az öniróniát, még akkor is, ha vallásos érzését akarja kifejezni: Claudel-től, Jammes-től, Max Jacob-tól lehetne erre példát idézni. És az sem véletlen, hogy az emberi érzések egyik legnemesebbjét, a hazaszeretet érzését, egyszerű formában, szinte primitív módon juttatja kifejezésre. Duhamel veresére, a *Florentin Prunier balladájára* gondolok itt, mely a maga egyszerű eszközeivel minden dübörgésnél és villámlásnál hatásosabban érzékelteti a francia katona lelkiületét:

*Ellenállott hűsz hosszú napon át
és az édesanyja mellette volt.
Mint vén úszó, ki a tengert szeli
a víz fölé tartva gyöngye fiát.
S egy reggel, mikor elfáradt nagyon már
a hűsz éjtől, — hol töllölte, ki tudja —
lehajtotta egy kissé a fejét,
elszenderült egy egész kicsi percre.
S gyorsan meghalt Florentin Prunier,
csöndesen halt meg, hogy föl ne riassza.*

Francia líra

Bármennyire is modern legyen egy irodalom, szükség-szerűen ezer gyökérrel kapcsolódik a hagyományba. Amint a francia romanticizmus szerves folytatása (egyrészt visszahatás formájában) a klasszicizmusnak, úgy a modern korszak betetőzése, vagy ha jobban tetszik: újabb, különálló etapa a romantikus kornak. Emellett a francia irodalomban bizonyos jellegzetességek annyira a francia szellem mélyéből fakadnak, hogy változatlanul megtalálhatók minden korban, minden irányban és iskolában. A lírát például kezdettől fogva jellemezte az intellektuális színezet és a forma elsődlegessége. A modern francia lírának is ez a két legszembetűnőbb tulajdonsága.

Túlzás lenne azt állítani, hogy a francia nem a szívével, hanem az agyával érez, de vannak tények, melyek elgondolkoztatják az embert. Miért nem szeretik a franciák (helyesebben: a mai franciák) Lamartine-t és Musset-t? Mi az oka annak, hogy Verlaine külföldön népszerűbb, mint hazájában? Az első két költő esetében talán lehet lírájuk formai tökéletességeire hivatkozni, de Verlaine-nel, a *Romances sans paroles* és a *Sagesse* formaművészeivel szemben már aligha lehet ezt az érvet felhozni. A magyarázat egyszerű: túlságosan szentimentális költők ahhoz, hogy a mai francia rajongjon értük.

A „Modern francia líra” költői, két-három kivételtől eltekintve, mint Anna de Noailles, Le Cardonnel, erősen intellektuális alkatúak. S közöttük elsősorban Supervielle-ről kell megemlékezni, az Apollinaire-t követő nemzedék legegységibb hangú lírikusáról, akit Rónay látható szeretettel és megértéssel fordít. Supervielle verseinek hangja súlyos, halk, egészen

közelálló a csendhez, — az ember érzi azt a feszültséget, mely egy esemény beálltának az előjele. A költő halkan beszél, mert nem akarja megzavarni a körülötte és benne élő dolgok misztériumát; az álom és a halál segítségével szeretné megragadni a lét titokzatos csodáját. Nem akar elmenekülni a földtől, hanem éppen ellenkezőleg: célja minden dolog valódi arcát megismerni. A szürrealisták is valami hasonlóra törekszenek, de Supervielle-ből hiányzik minden tehetetlen düh, gonosz lázadozás:

*Mondjátok, mit akartok tőlem: megteszek mindent,
feleljetek egy felhővel legalább, egy jellel az égen,
nem vagyok lázadó, vizályt senkivel nem kerestem
s mégis, talán felelhetnétek énnekem,
ha támad a szél s egyszerre kérdővé varázsol?*

(Alázat)

A modern francia líra láthatárán Supervielle úgy tűnt föl, mint valami hatalmas ködös árnyék, tűzhányóból előtörő füst, mely teljesen szokatlan a szelíd francia tájon. Mögötte a vad pampák, Délamerika ismeretlen vidéke (Montevideóban született, francia szülőktől), ahol az elemeket még nem szelídítették meg. Supervielle első versei sem szelídek, az élmény vad hullámokban tör ki a költő lelkéből. Semmi nyoma annak a gondolati és formai precizitásnak, tökéletességre való törekvésnek, mely a francia, s általában a latin szellemet jellemzi. Rónay helyes ösztönrel nem fordított ezekből a versekből (a *Débarcadères* kötet versei ezek), melyek sokkal inkább egy délamerikai költő versei, mint egy franciáé. Később, a *Gravitations*-ban és főleg a *Forçat innocent*-ban megjelenik az új Supervielle, aki a hatalmas geológiai és csillagászati képeket elhagyva a belső analízis lírikusa lesz, és verseiben — Claudel-lal szemben, aki az *anima*-t dicsőíti, — az *animus*, az értelem válaszát adja meg.

Néhány szó a fordításról

Érdemes lenne egyszer behatóan foglalkozni a műfordítás problémáival; szembeállítani a különféle elméleteket, kísérleteket, megoldásokat; bebizonyítani, hogy csak a *műfordításnak* van jogosultsága, s az úgynevezett *átköltés*, mely néhány év óta divatos nálunk, az irodalmi szélhámosságnak egy fajtája, s mind ilyen könyörtelenül üldözendő. Közbevetőleg: azt hiszem érdekes és tanulságos „irodalmi botrány” keletkezne, ha valaki, akiben a tökéletes nyelvtudás, filológusi lelkiismeretesség és esztétikai ízlés egyenlő fokban meglenne, megvizsgálná a németből, franciából és angolból magyarra fordított verseket és verses műveket, kezdve a Kisfaludy Társaság antológiájától Faludy György *Villon* átköltéséig.

Rónay nyugodt fölényvel és biztonsággal elhárítja magát az átköltésből nyerhető, s végeredményben kétes értékű előnyöket, és elsősorban arra törekszik, hogy valóban a kiválasztott költőket szólaltassa meg magyarul, nem pedig fantómjait vagy torzalakjaikat. Nem hajlandó feláldozni egy jóljövő rím, hasonlat, kép kedvéért magát a költőt, jobban szereti a modern francia lírikusokat, semhogy önző játékból vagy kényelmes megoldásból meghamisítaná őket. Nagyképűség lenne azt állítani, hogy a kötetben közölt műfordítások mind tökéletesek (ez nem is lehetséges), de az a tény, hogy a versek nagyrésze eredetinek tűnik fel, mindennél ékeesebb bizonyítéka a fordítások magas értékének. Ez a megállapítás elsősorban az Apollinaire néhány felejthetetlenül szép darabjára vonatkozik, a hatalmas *Zóná*-ra (helyesebb lett volna a *Dél-övek* cím!), a mágikus sorokban gazdag *Rajnai május*, *Kike-ricsek*, *Kötéltáncosok* című versekre; hasonlóképpen, Super-vielle ódája, a megdöbbentő erejű *Imádság az Ismeretlenhez*, Cocteau néhány groteszk, szellemesen poentírozott verse és végül Valéry *Hajnal*-a elsőrangú fordítói teljesítmény. Ezeket a költeményeket valóban „avatott kéz írta át magyar rímsre, magyar ritmusra,” amint azt Eckhardt Sándor mondja az antológia bátorhangú, öntudatos ajánlásában.

Nem szabad elhallgatnom kifogásaimat sem. Rónay felvett a kötetbe egy-két nem *modern* lírikust is, mint Gregh, Gérard d'Houville; szerepeltet néhány másodrangú költőt (André Foulon de Vault, André Dumas, Maurice Chevrier), s ugyanakkor kihagy másokat, akik nélkül egy modern francia lírai antológia nem lehet teljes. Elsősorban Péguy-re gondolok itt, de sajnálom Fagus, Jean-Paul Toulet, Milosz hiányát is. Egy későbbi kiadásban talán ezek a költők is megszólalnak majd magyarul.

Just Béla